

1

QURANIN ADLARI VƏ VƏSFLƏRİ

Tərlan Seyfullayev¹

Xülasə

Müfəssirlər və Quran alimlərinin nəzərləri Quranın adlarının sayında müxtəlifdir. Ancaq Qurani-Kərimin dörd adı Quranda zikr olunmuşdur. Onlar Quran, Kitab, Zikr və Furqan adlarıdır. Həzrət Peyğəmbərin (s) zamanında Quran və Kitab adları çox istifadə olunmuşdur. Quran və Kitab adları həzrət peyğəmbərdən (s), həzrəti Əlidən (ə) və O, həzrətin səhabələrindən olan hədislərdə geniş surətdə istifadə olunub. Həzrət peyğəmbər (s) buyurub: Fitnələr gecənin qaranlığı kimi, sizə üz gətirəndə Qurana müraciət edin. Digər bir hədisdə buyurur: Mən sizin aranızda iki qiymətli (ağır) şey qoyuram Allahın kitabı və Əhli-beytimi. Quranın vəsfinə gəldikdə isə Quranda, Quran üçün çoxlu vəsf zikr olunmuşdur. Biz onlardan iyirmi doqquzunu burada qeyd etmişik. Adların və vəsflərin arasında fərq qoymamaq, digər bir tərəfdən adları seçməkdə metodların fərqli olması nəzərlərin müxtəlif olması ilə yekunlaşıb.

Açar sözlər: Quran, Furqan, Kitab, Zikr, Tibyan, Həkim.

Giriş

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا﴾

Həqiqətən, bu Quran (bütün bəşəriyyəti) ən doğru yola (İslama) yönəldir, yaxşı işlər görən möminlərə böyük bir mükafata nail olacaqları ilə müjdə verir! (İsra surəsi ayə 9.)

Quran insanları ən yaxşı yola yönəldib onlara rəhbərlik edir. Quran, şübhəsiz ki, çox dəyərli və qiymətli bir kitabdır. Nə öncə, nə də sonra batil ona yol tapa bilməz (Şeytan onun bir sözünü, bir hərfini belə dəyişə bilməz). O, hikmət sahibi, şükrə (tərifə) layiq olan (bütün işləri bəyənən Allah) tərəfindən əziz İslam peyğəmbərinə (s) nazil edilmişdir.

İslam peyğəmbəri (s) Qurana çoxlu əhəmiyyət verirdi onu örgətməkdə və

1. seyfi14@mail.ru.

göstərişlərinə əməl olunmasında çoxlu çalışırdı. Həmşə istəyi bu idi ki, bu nurani kəlam insanların qəlbinə dolub digərlərini bu qəlb evindən kənarlaşdırsın və İlahi şeylərlə cüvələnsin.

O həzrət buyurur: Quranın qabı olan qəlb Allah əzabından uzaqdır. Həmçinin buyurur: Fitnələr gecənin qaranlığı kimi sizi tutduğı zaman Qurana müraciət edin. Həzrət peyğəmbər özü Quranı digərlərinə örgətməyinə baxmayaraq Quranı digərlərindən eşitməyi sevirdi. İbni Məsud digər bir nəqlə əsasən Ubeydə deyir: O həzrət bir gün mənə dedi: Mənim üçün Quran oxu. Dedim sizin üçün? Quran ki sizə nazil olub! O həzrət buyurdu: Digərlərindən eşitməyi sevirəm. Nisa surəsini oxumağa başladım

﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾

(Ya Rəsulum!) Hər ümmətdən (peyğəmbərini) bir şahid gətirəcəyimiz və səni də onlara şahid təyin edəcəyimiz zaman (kafirələrin halı) nə cür olacaq? (Nisa surəsi ayə 41.)

Bu ayəyə çatanda başımı qaldırdım gördüm Peyğəmbərin gözündən göz yaşı axır.

Həzrət peyğəmbər quran əzbərləmək və qiraət etməkdə digərlərinə nisbətən çox çalışanlara çox ehtiram edərdi. Bir gün bir dəstə adamı səfərə göndərdi onlardan soruşdu Qurandan nə qədər bilirsiniz? Onların içində hamısından cavan olan bir oğlan dedi mən flan, flan və bəqərə surəsini bilirəm. O həzrət buyurdu: Gedin bu cavan sizin rəhbərinizdir. Dedilər o hamıdan cavandır! Buyurdu o Bəqərə surəsini bilir.

O həzrət iki şeyi çox səfəriş edirdi biri Quran, digəri isə Quranın müəllimləri və müfəssirləri olan öz Əhli-beytini.

Allah-taaladan istəyirəm bizi Rəsulullah (s) və onun Əhli-beytindən itaət etməkdə və Quranın göstərişlərini tanıyıb onlara əməl etməkdə kömək və hidayət etsin.

Quran elmlərinə qısa baxış

Quran elmləri termini Qurana aid olan mövzulara və onun müxtəlif məsələlərinə deyilir. Bəzi elmlər bir-birinin müqəddiməsi olduğu kimi, Quran elmlərində təfsir elminin müqəddiməsidir.

Quran elmləri ona görə cəm şəkildə istifadə olunur ki, onun mövzularının bir-biri ilə bağlılığı yoxdur. Yəni hər biri müstəqil şəkildə olan bir mövzudur. Elə buna görə də hər bir mövzu haqqında ayrılıqda danışmaq olar.

Quran elmlərində vəhy, Quranın nazil olma tarixi, Quranın toplanıb və yazılması, Quranın qiraəti (oxunuşu) və qarilər, möhkəm və mütəşəbih ayələr, nasix və mənsux ayələri, Quranın möcizə olması və onun bölmələri (yəni hansı cəhətlərdən möcizə olması) Quranın təhrif olmaması və s... mövzulardan bu elmdə söz açılır.

Bədrəddin Muhhəmməd ibn Zərkeşi Əl-burhan fi-ulumil-quran adlı

kitabında Quran elmlərində açıqlanan mövzuların 47-dənə olduğunu yazıb. Cəlaləddin Siyuti də Bədrəddin Muhəmməd ibn Zərkeşinin dediyinə qəbul edib öz təqsim etdiyi mövzuları “növ” adlandırıb və onların sayının 80 olduğunu qeyd edib. (Cəlaləddin Siyuti, Əl-itqan fi-ulumil-quran, c.1, s.20.)

Bu mövzulara baxdıqda Quran elmlərinin nə qədər lazım və zəruri olması məlum olur. Məsələn: Quranın İlahi kəlam olması sübut olmasa onun haqqında danışmaq yersizdir. Yaxud nəsxin mənası məlum olmasa nasix və mənsux, möhkəm və mütəşabih ayələr tanınmasalar təfsir elminə başlamaq düzgün olmaz.

Quranın əbədi möcüzə və İlahi vəhy olduğuna görə müsəlmanlar çox ona əhəmiyyət verirdilər. Qəməri tarixi ilə birinci əsrdə Peyğəmbərin (s) səhabələri, onlardan sonra dini alimlər Qurani-kərim və ona aid olan mövzu və elmlərə çoxlu əhəmiyyət veriblər.

Quran elmləri alimlərinin nəzərinə əsasən Peyğəmbərin (s) səhabələrinin arasında Əli ibn Əbu Talib (ə) təfsir və Quran elmlərində birinci şəxsdir. Hətta ibni Əbbas kimi şəxsiyyət təfsir elmini O, həzrətdən öyrənib. (Zərkeşi, Əl-burhan fi-ulumil-quran, c. 2, s.157.)

Xəlifələrin arasında ən çox Quran elmləri haqqda hədis nəql edən Əli ibn Əbu Talibdir (ə).

Əbdullah ibn Əbbas, Əbdullah ibn Məsud və Ubəy ibn Kəəb ibn Qeys təfsir və quranın qiraətində özlərinə görə məxsus yerləri olub və digərləri Quranı onlardan öyrəniblər.

Quran elmləri haqqda əsər yazmaq hicri-qəməri tarixi ilə birinci əsrdən başlayır. O, zamandan başlayaraq çoxlu alimlər Quranla bağlı mövzular haqqda kitablar yazmağa başlayıblar. Biz burada onlardan bəzilərinin adlarını qeyd edirik.

Quran elmlərində ilk əsər yazanlar

Biz bu məqalədə islam tarixi ilə ilk üç əsrə işarə edəcəyik.

Birinci əsr

1-Həzrəti Əli (ə), təfsir yazmışdır şiənin əqidəsinə əsasən imam Zamanın (ə.c) yanındadır.

2-Əbul-Əsvəd Duəli (vəfatı: 69 h. q.) həzərt Əlinin (ə) göstərişi ilə “Nəhv” (ərəb dili qrammatikasında) elminin təməl daşını qoymuşdur. (Cəlali, Tədvinus-sunnətiş-şərifə, s.137,

3-Hicri-qəməri tarixi ilə birinci əsrdə Əbul-Əsvəd Duəlinin şagirdlərindən olan Yəhya ibn Yəmə (vəfatı: 89 h. q.) “Qiraət” elmi haqqda kitab yazmışdır. (Məhdəvirad Muhəmmədəli, Əl-təhməd, c. 1, s. 7.)

İkinci əsr

1-Həsən ibn Həsən Yəsar Bəsr (vəfatı: 110 h. q.) Nuzulul-quran və ədədu ayil-quran kitabını yazmışdır.

2-Əbdullah ibn Amir Yəhsəbi (vəfatı: 118 h. q.) İxtilafu məsahifuş-Şam vəl-

Hicaz vəl-İraq və-Əlməqtu və-Əlmosul kitabını yazmışdır.

3-Əta ibn Əbi Muslim Məysərətul-Xorasani (vəfatı: 135 h. q.) Nasix və mənsux haqqda ilk kitab yazandır.

4-İmam Səccadın (ə) tələbələrindən olan Əban ibn Təğlib (vəfatı: 141 h. q.) Quranın qiraəti, mənaları və gəribul Quran haqqda kitab yazmışdır.

5-Muhəmməd ibn Saib Kəlbi (vəfatı: 146 h.q.) Quranda mövcud olan şəriət hökmləri haqqda ilk kitabı yazmışdır.

6-Məqatil ibn Süleyman (vəfatı: 150 h. q.) Əl-Ayətul-mutəşabihat kitabını yazmışdır.

7-Əbu-Əmr Təmimi (vəfatı: 154 h. q.) Əl-Vəqfu vəl-ibtida və Əl-Qiraat adlı kitabları yazmışdır.

8-Həmzə ibni Həbib (vəfatı: 156 h. q.) Qiraət elmi haqqda kitab yazmışdır.

9-Xəlil ibn Əhməd Fərahidi (vəfatı: 170 h. q.) Quranın xətti haqqda ilk kitabı yazmışdır.

Üçüncü əsr

1-Yəhya ibn Ziyad (vəfatı: 207 h. q.) Quranın mənaları haqqda kitab yazmışdır.

2-Əbu-Ubeyd ibn Səlam (vəfatı: 224 h. q.) Fəzailul-Quran, Gəribul-Quran və Ecazul-Quran kitablarını yazmışdır.

3-Əli ibn Əbdullah Səədi Əsbabul-nuzul və Muhəmməd ibn Cunejd (vəfatı: 281 h. q.) Quranın missalları haqqda kitab yazmışlar.

4-Muhəmməd ibn Yəzid Vasiti (vəfatı: 306 və ya 309 h.q.) Ecazul-quran haqqda bir kitab yazmışdır təəssüflər olsun ki, hal-hazırda mövcud deyil.

5-Şeyx Muhəmməd ibn Cərirə Təbəri (vəfatı: 310 h.q.) Camiul-bəyan ən-təvili ayil-Quran təfsirini yazmışdır.

6-Muhəmməd ibn Məsud Səmərqəndi (vəfatı: 320 h.q.) Təfsiru əl-Əyyaşi kitabını tərtib etmişdir.

7-Əli ibn İbrahim Qumi (vəfatı: 329 h. q.) Təfsiru əl-Qumi təfsirini yazmışdır.

8-Əbu Muhəmməd ibn Müslim ibn Quteybiyyə (vəfatı: 276 h.q.) Təvilu muşkilil-Quran və Erabul-Quran kitablarını yazmışdır.

Quranın adları və vəsfləri

Müfəssirlər və Quran alimlərinin nəzərləri Quranın adlarının sayında müxtəlifdir. Əbul Futuhi Razi Rəvzətul-cinan və ruhul-cənan fi təfsiril-quran adlı təfsirində 43 ad Quran üçün qeyd etmişdir. (Əbu əl-Ftuh Razi, Rəvzətul-cinan və ruhul-cənan fi təfsiril-quran, c.1, s.8.)

Zərkeşinin dediyinə əsasən qazi Əbu əl-Məali Quran üçün 55 ad qeyd etmişdir. (Zərkeşi, Əl-burhan fi-ulumil Quran, c.1, s. 371-373; Cəlaləddin Siyuti, Əl-itqan, c.1, s.159.) Amma digər alimlər Quranın adlarının sayını 80 olduğunu deyiblər. (Muhəmməd Rmyar, Tarite Quran, s. 31-32.)

Bu böyük şəxsiyyətlərin qeyd etdikləri adların çoxu Qurani-kərimdə ad

deyil Quranın sifəti kimi işlədilmişdir. Deməli bir tərəfdən Quranın adları və vəsfləri arasında fərq qoymamaq, digər bir tərəfdən isə adları seçməkdə metodların fərqli olması nəzərlərin müxtəlif olması ilə yekunlaşıb. Hətta bəzi alimlər belə düşünürlər ki, Quran üçün Quran adından başqa bir ad yoxdur. (Əsgəri, Əl-Quranul-kərim və rəvayatul-mədrəsətəyn, c. 1, s. 274.)

İndi isə Qurani-Kərimin ad və vəsflərini onlara aid olan ayələrlə birgə qeyd edəcəyik.

Quranın adları

Qurani kərimin dörd adı Quranda zikr olunmuşdur. 1) Quran. 2) Kitab. 3) Zikr. 4) Furqan. Zərqani kimi bəzi alimlər isə deyilənlərdən əlavə “Tənzil” adını da qeyd etmişlər. (Muhəmməd Əbduləziz Zərqani, Mənahilul-irfan, c. 1, s.15.)

İndi isə Quranın adlarını onlara aid olan ayələrlə qeyd edirik.

“Quran” oxunan, toplanmış və...

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا﴾

Həqiqətən, bu Quran (bütün bəşəriyyəti) ən doğru yola (İslama) yönəldir, yaxşı işlər görənlərə böyük bir mükafata nail olacaqları ilə müjdə verir! (İsra surəsi ayə 9.)

“Furqan” (haqq ilə batili bir-birindən ayıran).

﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾

Aləmləri (insanları və cinləri Allahın əzabı ilə) qorxutmaq üçün (haqqı batildən ayıran) Qurani Öz bəndəsinə (Muhəmmədə) nazil edən Allah nə qədər (uca, nə qədər) uludur! (Furqan surəsi, ayə 1.)

“Kitab” (yazılmış və ya toplanmış).

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ﴾

Biz Qurani sənə hər şeyi (dini hökmləri, halal-haramı, günahı və savabı) izah etmək üçün, müsəlmanlara da bir hidayət, mərhəmət və müjdə olaraq nazil etdik! (Nəhl surəsi, ayə 89.)

“Zikr” (haqq və həqiqəti yada salan və xatırladan).

﴿وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ﴾

Bu (Quran) nazil etdiyimiz mübarək (insanlara daim xeyir-bərəkət gətirən) bir Kitabdır. İndi siz onu inkarı edirsiniz? (Ənbiya surəsi, ayə 50.)

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾

Şübhəsiz ki, Qurani Biz nazil etdik və sözsüz ki, Biz də onu (hər cür təhrif və təbdildən; artırıb-əskiltmədən) qoruyub saxlayacağıq!” (Hicr surəsi, ayə 9.)

Əlbəttə Zikr, Furqan və Kitab adları digər səmavi kitablar üçündə deyilib. Quran adı yalnız həzrət Muhəmməd peyğəmbərə (s) nazil olan səmavi kitabın adıdır.

Qurani- Kərimin vəsfləri

Qeyd etdik ki, Quranın adları və sifətləri arısında fərq qoymamaq, digər bir tərəfdən adları seçməkdə metodların fərqli olması nəzərlərin müxtəlif olması ilə yekunlaşıb. Burada Quranın vəsfləri haqqda danışacayıq.

“Tənzil” (tədricən nazil olan).

﴿وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾

Şübhəsiz ki, bu (Quran) aləmlərin Rəbbi tərəfindən nazil edilmişdir! Onu Cəbrail (Ruhuləmin) endirdi: (Günahkarları Allahın əzabı ilə) qorxudan (xəbərdar edən) peyğəmbərlərdən olasan deyə, sənin qəlbinə (nazil etdi); Özü də açıq-aydın ərəb dilinə. (Şüəra surəsi, ayə 192-195.)

﴿تَنْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

(Bu Quran) mərhəmətli, rəhmli (olan Allah) tərəfindən nazil edilmişdir. (Fussilət surəsi, ayə 2.)

“Təzkirə” (öyüd-nəsihət).

﴿وَإِنَّهُ لَتَذِكْرٌ لِّلْمُتَّقِينَ﴾

Şübhəsiz ki, bu (Quran) müttəqilərə bir öyüd-nəsihətdir. (Haqqə surəsi, ayə 48.)

“Tibyan” (izah edən, aydınlaşdıran).

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَنُذُرًا لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾

Biz Quranı sənə hər şeyi (dini hökmləri, halal-haramı, günahı və savabı) izah etmək üçün, müsəlmanlara (və ya Allahın vəhdaniyyətini qəbul edən bütün insanlara) da bir hidayət, mərhəmət və müjdə olaraq nazil etdik! (Nəhl surəsi, ayə 89.)

“Kərim” (uca və kərmətli).

﴿إِنَّهُ لَفُرْقَانٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾

(Sizə oxunan) bu (kəlam) çox qiymətli Qurandır. (O, Allah dərğahında) qorunub saxlanılan bir Kitabdadır. Ona yalnız pak olanlar toxuna bilər! (Vaqiə surəsi, ayə 77-79.)

“Əziz” (məğlub edilməz).

﴿وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾

O (Quran), şübhəsiz ki, çox dəyərlı (qiymətli) bir kitabdır. Nə öncə, nə də sonra batıl ona yol tapa bilməz (Şeytan onun bir sözünü, bir hərfini belə dəyişə bilməz). O, hikmət sahibi, şükrə (tərifə) layiq olan (bütün işləri bəyənilən Allah) tərəfindən nazil edilmişdir. (Fussilət surəsi, ayə 42)

“Əzim” (əzəmətli)

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ﴾

(Ya Rəsulum!) Biz sənə (hər namazda oxunub) təkrarlanan yeddi ayəni (Fatihə surəsini) və (böyük) əzəmətli Quranı verdik. (Hicr surəsi, ayə 87.)

“Ərəbi”

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾

Biz onu ərəbcə bir Quran olaraq nazil etdik ki, (mənasını) anlayasınız. (Yusif surəsi, ayə 2.)

“Mubarək” (xeyir-bərəkətli).

﴿وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ﴾

Bu (Quran) nazil etdiyimiz mübarək (insanlara daim xeyir-bərəkət gətirən) bir Kitabdır. İndi siz onu inkarını edirsiniz? (Ənbiya surəsi, ayə 50.)

﴿كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُّبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾

(Ya Peyğəmbər! Bu Quran) sənə nazil etdiyimiz mübarək (xeyir-bərəkətli) bir Kitabdır ki, (insanlar) onun ayələrini düşünüb dərk etsinlər və ağıl sahibləri də (ondan) ibrət alsınlar! (Sad surəsi, ayə 29.)

“Mubin” (aydın).

﴿الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُبِينٍ﴾

Əlif, Lam, Mim, Ra! Bunlar (mükəmməl ilahi) Kitabın və açıq-aydın (möcüzə olan) Quranın ayələridir. (Hicr surəsi, ayə 1.)

“Muhəymin” (qoruyan).

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّئًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلْنَا اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾

(Ya Rəsulum!) Biz (Qurani) sənə haqq olaraq, özündən əvvəlki kitabı (bütün ilahi kitabları) təsdiq edən və onu qoruyan (və ya onların doğruluğuna şahid) olaraq endirdik. Sən onların arasında Allahın nazil etdiyi (Quran) ilə hökm et. Sənə gələn haqdan ayrılıb onların nəfslərinin istədiyinə uyma. Sizin hər biriniz üçün bir şəriət və bir yol təyin etdik. Əgər Allah istədiyi, sizi (eyni şəriətə tabe) vahid bir ümmət edərdi. Lakin bu (müxtəliflik) Allahın verdikləri ilə sizi imtahan etməsi üçündür. Elə isə yaxşı işlər görməkdə bir-birinizi ötməyə çalışın (bir-birinizlə yarışın). Hamınızın axır dönüşü Allahadır. (Allah) aranızda ixtilaf doğuran məsələlər barəsində sizə xəbər verəcəkdir! (Maidə surəsi, ayə 48.)

“Məcid” (əzəmətli, şanlı).

﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾

Qaf! (Ya Peyğəmbər!) Şanlı Qurana and olsun! (Qaf surəsi, ayə 1.)

“Mutəşabih” (bir-birinə oxşar).

﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا﴾

Allah sözün ən gözəlini (Quranı, ayələri) bir-birinə bənzər,) təkrarlanan bir kitab şəklində nazil etdi. (Zumər surəsi, ayə 23.)

“Məsani”

﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ذَٰلِكَ هُدَىٰ اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾

Allah sözün ən gözəlini (Quranı, ayələri) bir-birinə bənzər, (xəbərləri və hekayətləri, əmrləri və qadağanları, vədləri və təhdidləri) təkrarlanan bir kitab şəklində nazil etdi. Ondən (Quranın təhdidlərindən) Rəbbindən qorxanların tükləri biz-biz olar. Allahın zikrindən (öyüd-nəsihətindən, vədlərindən) sonra ürəkləri yerinə gəlib qorxuları gedər. Bu (Quran) Allahın hidayətidir. Onunla istədiyini doğru yola yönəldər. Allahın (küfr edəcəyini əzəldən bildiyi üçün) yoldan çıxartdığı kimsəyə isə heç bir yol göstərən olmaz! (Zumər surəsi, ayə 23.)

“Moizə” (öyüd-nəsihət)

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَ نُكْمٌ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾

Ey insanlar! Sizə Rəbbinizdən bir öyüd-nəsihət, ürəklərdə olana (cəhalətə, şəkk-şübhəyə, nifaqa) bir şəfa, möminlərə hidayət və mərhəmət (Quran) gəlmişdir! (Yunis surəsi, ayə 57.)

“Gəyru zi ivəc” (nöqsansız-qüsursuz)

﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾

Biz (onlara) nöqsansız-qüsursuz (heç bir əyri-üyrülüyü, dolaşıqlığı olmayan) ərəbcə bir Quran nazil etdik ki, Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinsinlər. (Zumər surəsi, ayə 28.)

“Ziz-zikir”

﴿ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ﴾

Sad! (Şanlı-şərəfli) öyüd-nəsihətlə dolu Qurana and olsun! (Sad surəsi, ayə 1.)

“Zikra” (öyüd-nəsihət).

﴿وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٌ

لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾

(Ya Rəsulum!) Biz peyğəmbərlərin xəbərlərindən (başlarına gələnərdən) ürəyini möhkəmləndirəcək (qəlbinə qüvvət verəcək) nə varsa, (hamısını) sənə nağıl edirik. Bu (surə) sənə haqq, möminlərə isə moizə və öyüd-nəsihət olaraq gəlmişdir! (Hud surəsi, ayə 120.)

“Bəsair” (bəsirət).

﴿هَٰذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾

Bu (Quran) insanlar üçün bəsirət gözü, (axirətə) tam yəqinliklə inanan bir qövüm üçün də hidayət (doğru yolu göstərən rəhbər) və mərhəmətdir! (Casiyə surəsi, ayə 20.)

“Bəşir” (müjdə verən)

﴿كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾

Ərəbcə Quran olaraq (onu) bilən bir qövüm üçün ayələri müfəssəl izah edilmiş bir kitabdır. (Bu Quran) həm (möminlərə Cənnətlə) müjdə verəndir və həm də (kafirələri cəhənnəm əzabı ilə) qorxudan. Onların (Məkkə əhlinin) əksəriyyəti (Qurandan) üz döndərüb (onu) dinləməz (Allahın kəlamının qüdsiyyəti, hikməti haqqında düşünməz). (Fussilət surəsi, ayə 2-3.)

“Bəyan” (xəbər).

﴿هَذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ﴾

Bu, (belə əhvalatlar) insanlardan (xalqdan) ötrü (olub keçənlərə dair) bir xəbər, müttəqilərdən ötrü isə hidayət (doğru yola göstəriş) və nəsihətdir. (Ali-İmran surəsi, ayə 138.)

“Hədis” (kəlam, yeni məlumat).

﴿أَفَمِنَ هَذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ﴾

İndi siz bu kəlama (Qurana) təəccübü edirsiniz? Həm də gülürsünüz, heç ağlamırsınız! (Nəcəm surəsi, ayə 59-60.)

“Huda” (hidayət).

﴿هَذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ﴾

Bu, (belə əhvalatlar) insanlardan (xalqdan) ötrü (olub keçənlərə dair) bir xəbər, müttəqilərdən ötrü isə hidayət (doğru yola göstəriş) və nəsihətdir. (Ali-İmran surəsi, ayə 138.)

“Höküm” (göstəriş).

﴿وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنَّ أَتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَّيٍّ وَلَا

وَاقٍ﴾

(Ya Rəsulum!) Beləliklə, Biz onu (Quranı) ərəbcə bir hökm olaraq (insanlar arasında onunla hökm etmək üçün) nazil etdik. Əgər sənə (vəhylə) gələn elmdən (Qurandan) sonra (kafirələrin) nəfslərinin istəklərinə (puç arzularına) uysan, sənə Allahın əzabından qoruyan və qurtaran olmaz! (Və ya: Sənin Allah tərəfindən nə bir dostun, nə də bir qoruyucun olar!) (Rəd surəsi, ayə 37.)

“Hikmət” (dolğun mənalı).

﴿إِذْ كُنَّا فِي بُيُوتِكُمْ مِّنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾

Allahın evlərinizdə oxunan ayələrini (Quranı) və hikməti (Peyğəmbərin qoyduğu qayda-qanunu) xatırlayın. Allah (möminlərə) lütfkardır, (bəndələrinin bütün əməllərindən) xəbərdardır!” (Əhzab surəsi, ayə 34.)

“Həkim” (hikmətli).

﴿وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ﴾

Hikmətlə dolu Qurana and olsun. (Yasin surəsi, ayə, 2.)

“Şəfa” (məlhəm).

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾

Ey insanlar! Sizə Rəbbinizdən bir öyüd-nəsihət, ürəklərdə olana (cəhalətə, şəkk-şübhəyə, nifaqa) bir şəfa, möminlərə hidayət və mərhəmət (Quran) gəlmişdir! (Yunis surəsi, ayə 57.)

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَبِي وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ﴾

Əgər Biz onu özgə bir dildə olan Quran etsəydik (Məkkə müşrikləri): “Məgər onun ayələri (bizim üçün) müfəssəl izah olunmalı deyildimi?! Bu nədir? (Quran) özgə dildə, (Peyğəmbər isə) ərəbmidir?!” deyərdilər. (Ya Rəsulum!) De: “O, iman gətirənlərə hidayətdir və (cəhalət xəstəliyinə tutulmuş ürəklərə) şəfadır. (Fussilət surəsi, ayə 44.)

“Nəzir” (qorxudan).

﴿كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾

Ərəbcə Quran olaraq (onu) bilən bir qövmlə üçün ayələri müfəssəl izah edilmiş bir kitabdır. (Bu Quran) həm (möminlərə Cənnətlə) müjdə verəndir və həm də (kafirələri cəhənnəm əzabı ilə) qorxudan. Onların (Məkkə əhlinin) əksəriyyəti (Qurandan) üz döndərərək (onu) dinləməz (Allahın kəlamının qüdsiyyəti, hikməti haqqında düşünməz). (Fussilət surəsi, ayə 3-4.)

“Nur” (ışığı, aydınlığı).

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ

جَاءَكُمْ مِّنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُّبِينٌ﴾

Ey kitab əhli! Sizə kitabda (Tövratda və İncildə) gizlətdiyiniz şeylərin bir çoxunu bildirən, bir çoxunu da sizə bağışlayıb üstünü vurmayan (və ya sizdən bir çoxunu bağışlayan) Peyğəmbərimiz gəldi. Artıq Allah tərəfindən sizə bir nur və açıq-aydın bir Kitab (Quran) gəldi. (Maidə surəsi, ayə 15.)

“Rəhmət” (mərhəmət).

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾

Ey insanlar! Sizə Rəbbinizdən bir öyüd-nəsihət, ürəklərdə olana (cəhalətə, şəkk-şübhəyə, nifaqa) bir şəfa, möminlərə hidayət və mərhəmət (Quran) gəlmişdir! (Yunis surəsi, ayə 57.)

Quranın adlarından biri də Mushəfdir. Baxmayaraq ki, bu ad Qurani-Kərimdə zikr olunmayıb bəziləri belə düşünür ki, həzrət Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra müsəlmanların arasında bu ad geniş şəkildə tanınmışdır. (Muhəmməd Ramyar, Tarixə-quran, s. 9.)

Bu adın Qurani-Kərimdə zikr olmadığı halda necə belə məşhur olması sualını D.r. Muhəmməd Ramyar belə cavablandırır.

Birinci xəlifə Əbubəkr Qurani toplayandan sonra Peyğəmbərin (s) səhabələrinə dedi Ona bir ad qoyun. Bir dəstə istədilər onu İncil adlandırsınlar amma bəzilərinin xoşuna gəlmədi. Bəziləri onu Sifr adlandırmaq istədilər (Yəhudulərin beş sifri kimi,) bunu da qəbul etmədilər. Nəhayət Əbdullah ibn Məsud dedi: Həbəşyə səfər etdiyim zaman bir kitab gördüm Müshəf deyirdilər, onun bu sözündən sonra bu ad qəbul edildi və Qurani-Kərimin adı kimi, istifadə olundu. Üçüncü xəlifə Osmanın ətraf şəhərlərə göndərdiyi Qurani nüsxələrinə də Müshəf deyirdilər və sonralar Məsəhəfu-Osmani adlandırıldı. Səhabənin əlində olan Quraniyə də müshəf deyirdilər. Müshəfu-Ubəy ibn Kəəb və müshəfu-Məaz və (Muhəmməd Ramyar, Tarixə-quran, s.11-12)

Həzrət Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra Qurani-Kərimə Mushəf deyilməsində heç şəkk və şübhə yoxdur. Amma Peyğəmbərin (s) dövründə Qurani-Kərim üçün heç bir ad olmayıb bu söz qəbul ediləsi deyil. Quran və Kitab adları Peyğəmbərdən (s), həzrəti Əlidən (ə) və O, həzrətin səhabələrindən olan hədislərdə geniş surətdə istifadə olunub. Həzrət peyğəmbər (s) buyurub:

﴿اذا التبست عليكم الفتن كقطع الليل المظلم فعليكم بالقرآن﴾

Fitnələr gecənin qaranlığı kimi, sizə üz gətirəndə Qurana müraciət edin. (Muhəmməd ibn Yəqub Kuleyni, Usulu-kafi, c. 2, s. 599.)

Digər bir hədisdə buyurur:

﴿فضل القرآن على سائر الكلام كفضل الله على خلقه﴾

Qurani fəziləti digər kəlamlara nisbətən Allahın məxluquna olan fəziləti kimidir. (Əbd Əli ibn Cumə əl-Ərusi əl-Huveysi, Təfsiru Nuris-səqələyn, c.5, s.25.)

Digər bir hədisdə buyurur:

﴿انى تارك فيكم الثقلين كتاب الله وعترتي...﴾

Mən sizin aranızda iki qiymətli (ağır) şey qoyuram Allahın kitabı və Əhli-beytimi. (Əli ibn İbrahim Qumi, Təfsiri Qumi, c.1, s. 109.)

Onlarla bəlkə də yüzlərlə digər hədislərdə müsəlmanların müqəddəs kitabına Quran nazil olduğu dövürdə “Quran və Kitab” deyilmişdir. Bu hədislər “Quran və Kitab” adlarının o, zaman istifadə olmasını gözəl şəkildə sübut edir. (Muhəmməd Baqir Məclisi, Biharul-ənvar, c. 89 və 90, Kitabul-Quran.)

Necə ola bilər ki, iyirmi üç il ərzində müsəlmanların müqəddəs kitabının müəyyən bir adı olmasın?

Quran adının işlənməsi üçün digər bir dəlil də mövcuddur. O, bundan ibarətdir ki, Qurani-Kərimdə “Quran” ad kimi, işlədilmişdir. Müshəf adının geniş şəkildə yayılmasına səbəb Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra Qurani-Kərimin yazılması səbəb oldu. Səhifə geniş olan bir şeyə deyilir. Buna görə də

yazılan səhifəyə də, “səhifə” deyilir. Müshəf yazılmış səhifələrdən təşkil tapan və iki cild arasında yerləşən səhifələrə deyilir. Deməli Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra müsəlmanların ən böyük vəzifələrindən biri də Qurani-Kərimin yazılmış səhifələrini bir yerə toplamaq idi və bu işdə, səhabələrdən bəzilərinin əli ilə həyata keçdi, elə buna görə də, Müshəf adı o, zaman geniş şəkildə yayıldı.

O, zaman istər Quran olsun istərsə də qeyri Quran, müshəf adı cild şəklində olan hər bir kitaba deyilirdi. Muhəmməd ibn Sirin deyir:

لما توفي النبي ﷺ أقسم على أن لا يرتدى برداء الجمعة حتى يجمع القرآن في مصحف

Peyğəmbər (s) vəfat edəndə, Əli (ə) Quran bir müshəfdə toplanana qədər cümə namazından başqa paltar geyinməyəcəyinə and içdi. (Muhəmməd Baqir Məclisi, Biharul-ənvār, c.28, s.205.)

Əbu Aliyə deyir:

انهم جمعوا القرآن في مصحف في خلافة أبي بكر

Onlar (səhabə) Əbu Bəkrin xilafəti dövründə Quranı müshəfdə (cild şəklində) topladılar.

Kuleyni İmam Sadiqdən (ə) nəql oluna bir hədisdə qeyd etmişdir.

من قرأ القرآن في المصحف متع ببصره و خفف عن والديه و إن كانا كافرين

Hər kim Quranı Mushəfdə oxuyarsa, onun gözləri nurani olacaq (ləzzət alacaq) və ata-anası kafir olsa belə əzabları yüngülləşdirəcək. (Muhəmməd ibn Yəqub Kuleyni, Kafi, c.2, s.613)

Qeyd etdiyimiz hədislərin hamısında və onlarla digər hədislərdə Quranın cild arasında toplanmasından danışılır. Yəni cilidlənmiş bir kitab. Deməli müshəf öz lüğəti mənasında işlədilmişdir.

Quran sözünün mənası

Quran elmləri və təfsir kitablarında ilkin mövzulardan biri Quran sözünün mənasının aydınlaşdırılması və müqəddəs kitabımıza verilən bu adın hansı mənə daşımalarının müəyyənləşdirilməsidir. Quran müsəlmanlar hətta qeyri-müsəlmanlar arasında Allah tərəfindən Muhəmməd peyğəmbərə (s) nazil olmuş müqəddəs və səmavi kitabın adıdır. Lakin indiyədək lüğət və Quran alimləri tərəfindən “Quran” sözünün hansı kök və məsdərdən alınması, onun hansı mənaya malik olması barədə müxtəlif fikirlər və mülahizələr irəli sürülmüşdür. İndi həmin fikr və mülahizələri açıqlayacağıq.

Quran sözünün mənası haqqda bir neçə nəzər mövcuddur. (Cəlaləddin Suyuti, Əl-itqan, c.1, s.162-163.)

Quran sözü əslində “cəm” və “toplamaq” mənasına malikdir. Çünki bu müqəddəs kitab surələr və ayələr əsasında toplanmışdır.

Quran sözü əslində “qər” (قرء) kökündən olub, “cəm” və “toplamaq”

mənasına malikdir. Ərəblər suyu hovuzda topladım demək istədikdə

دعوت الماء في الحوض deyillər. Belə adlanmanın səbəbi budur ki, bu müqəddəs kitab öncə nazil olmuş bütün səmavi kitablardakı həqiqətləri ehtiva etmişdir və o kitablarda olan bütün mərifəti özündə toplanmışdır.

Rağib İsfəhani (vəfat: 425 h. q) bu barədə bəzi alimlərdən belə nəql edir. Bəzi alimlər Quranda (keçmiş səmavi) kitablının səmərəsi və hətta bütün elmlərin toplandığı üçün onu Quran adlandırmışlar. (Rağib İsfəhani, Müfrədatu əlfazil-Quran, s. 668-669.)

Yəhudilərin kitabı “Tövrat”, xristiyanların kitabı “İncil” adlandığı kimi, müsəlmanların müqəddəs kitabı da “Quran” adlandırılmışdır. Quran sözü Quran nazil olmamışdan qabaq ərəblərin arasında işlədilməmişdir.

Quran sözü əslində “qərənə” (قرن) kökündən olub, “yaxın”, “birləşmək” mənasını daşıyır. Çünki bu müqəddəs kitab səadət və hidayətlə yanaşı, insanlara doğru yol və qurtuluş bəxş etməyə qadirdir.

Quran sözü əslində “qərənə” (قرن) kökündən olub, “dəlalət” və “işarə” mənasını daşıyır. Çünki bu müqəddəs kitab bütün insanların səadət və hidayəti üçün dəlil və işarə sayılır.

Quran sözü əslində “qərain” (قراين) kökündən olub, “oxşar əlamətlər” (nişanələr) mənasına malikdir. Çünki bu müqəddəs kitabın ayələri bir-birini təsdiq edir və bir-birinə bənzəyir.

Quran sözü əslində “qərəə” (قراء) kökündən olub “tilavət” oxumaq mənasını daşıyır. Şeyx Təbərsi (vəfat: 548 h. q) bu barədə belə yazmışdır.

القرآن معناه القراءة في الاصل و هو مصدر قراءت اي تلاوت

Quran sözü əslində oxumaq mənasını bildirən və oxumaq sözünün məsdəri sayılan “qiraət” kökündəndir. (Şeyx Təbərsi, Məcməul-bəyan fi təfsiril-quran, c.1, s. 82.)

Qeyd olunan nəzərlərin arasında axırıncı nəzər digərlərinə nisbətən daha doğru nəzərə çarpır. Zərqani də, digər nəzərləri inkar etdikdən sonra bu nəzəri qəbul etmişdir.

Əllamə Təbatəbai yazır:

﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ﴾

Bu ayədəki “Quran” sözü İslam dininin ilahi kitabının adı deyil, Furqan və Richan kimi məsdərdir və oxumaq mənasındadır. (Muhəmməd Hüseyn Təbatəbai, Əlmizan, c.20, s. 109.)

Axırıncı nəzəri təsdiqləyən digər bir dəlil ilk dəfə Peyğəmbərə nazil olan

vəhydə iqrə (اقرأ) sözüdür ki, şübhəsiz “oxu” mənasını daşıyır. Quran sözü də ilk dəfə Müzzəmmil surəsinin dördüncü ayəsində nazil olmuşdur. Cabir ibn Zeyd və ibni Əbbasın dediyinə əsasən Müzzəmmil surəsi ardıcılıqla (tərtiblə) nazil olan üçüncü surədir. (Cəlaləddin Suyuti, Əl-itqan fi ulumil-quran, c.1, s.81.) Bu ayədə göstəriş belədir.

﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمُلُ فِيمَ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا﴾

Ey (libasına) örtünüb bürünən! Gecəni – az bir hissəsi istisna olmaqla – qalxıb namaz qıl! (Gecənin) yarısına qədər, yaxud bir qədər ondan az; Və ya bir qədər ondan çox! (Sənin gecəni oyaq qalıb namaz qılmağın onun üçdə bir hissəsindən az, üçdə ikisindən çox olmasın!) Həm də (gecə ibadət etdiyin zaman) aramla Quran oxu! (Müzzəmmil surəsi, ayə 1-4.)

Bu surənin axırncı ayəsində göstəriş verir فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ Qurandan sizə müyəssər olanı oxuyun. Şübhəsiz ki, hər iki Quran sözündən ayədə məqsəd oxumaqdır.

Belə nəticə alırıq ki, Quran sözü əslində “qərəə” (قراء) kökündən olub “tilavət” oxumaq mənasını daşıyır.

Quran adlanmasının səbəbi

Allah-taalanın göndərdiyi kitabların hər birinin adlanmasının hikmət və səbəbləri vardır. Burada təkcə Quranın adı haqqda danışacağıq. Quran sözünün mənası barədə nəzərləri qeyd etdik və nəticə aldıq ki, Quran sözü əslində “qərəə” (قراء) kökündən olub “tilavət” oxumaq mənasını daşıyır. Bu nəzərə əsasən görək Quranın “Quran” adlanmasının hikmət və səbəbi nədir.

Bilirik ki, Quranın həqiqətləri, ləfz və sözə yerləşməkdən daha ucadır. Quranın mənası o qədər uca və alidir ki, söz və ləfzin onu, bəyan etməyə qüdrəti çatmır. Çünki söz və ləfzlər maddi şeylər üçün düzəldilmiş amma Quranın həqiqətləri mənəvidir. Bu böyük və uca mənə insanların başa düşməsi üçün ləfz və söz şəkilində nazil olub.

Əllamə Təbabai bu mətləbə işarə edir,

﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ وَإِنَّ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِّي حَكِيمٌ﴾

Biz onu, anlaya biləsiniz deyə, ərəbcə Quran etdik. Şübhəsiz ki, o, dərğahımızdakı əsl kitabda (lövhi-məhfuzda) mövcuddur. O, çox ucadır, çox hikmətlidir. (Zuxruf surəsi, ayə 3.)

Bu ayənin mənası barədə yazır:

Ummul-kitabdan məqsəd lövhi-məhfuzdur. Ummul-kitabın, lövhi-məhfuz adlanması buna görədir ki, bütün səmavi kitabların mənşəsidir. “Əliyyun” sözündən məqsəd Quranın şərəfətli və qiymətli olmasıdır ki, ağılın onu dərk etməyə qüdrəti yodur. Quranın “həkim” olmasından məqsəd budur ki, Quran ilk

yerində surə və ayələrə bölünməmişdi və bölünmə Quran ərəb dilinə çevrildikdən sonra yaranmışdır. (Muhəmməd Hüseyn Təbatəbai, Əlmizan, c.18, s.84.)

Bu ehtimala əsasən həzrət Peyğəmbərin (s) möcizəsinin Quran adlanmasının səbəbi bu həqiqəti açıqlayır ki, indi ləfz, söz və oxunma şəkildə qarşımızda olan bu kitab Lövhi-məhfuzda surə və ayələrə bölünməmiş şəkildə mövcuddur.

İnsanların hidayət olması və onun məarifinin zülalından sirab olsunlar deyə ləfz və ayələr şəklinə düşdü. Yəni Quran oxumalı oldu. Amma ləfz və ərəbi şəklinə düşdükdən sonra da bunun misli və oxşarı yoxdur. Bu bir möcüzədir ki, bəşəriyyət hətta onun bir neçə ayəsini gətirməyə acizdir.

Quranın ərəb dilində olması

Quran ərəb dilində nazil olub və ərəb dilindədir. Quranın ərəb dilində olması mövzusunə başlamamışdan öncə bir mətləbə işarə edirik. Allah-taala hər bir qövmlər və millət üçün Peyğəmbər göndərirdisə onların öz dilində göndərirdi. Deməli hər bir Peyğəmbərin öz qövmünün dilində çeçilməsi Allah-taala tərəfdən bir qaydadır. Allah-taala Qurani-kərimdə buyurur:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ

الْحَكِيمُ﴾

Biz hər bir peyğəmbəri yalnız öz millətinin dilində (danışan) göndərdik ki, (Allahın əmrələrini) ona izah edə bilsin. Allah istədiyi kimsəni zəlalətə salar (haqq yoldan sapdırar), istədiyini də doğru yola yönəldər. O, yenilməz qüvvət sahibi, hikmət sahibidir! (İbrahim surəsi, ayə 4.)

Peyğəmbərlərin öz qövmünün dilində çeçilməsi qaydası Quranın barəsində də icra olunub. Allah Quranda buyurur:

﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجُمُعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي

الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ﴾

(Ya Peyğəmbər!) Şəhərlərin anası (olan Məkkə) əhlini və onun ətrafındakıları (bütün başqa insanları) haqqında heç bir şübhə olmayan (bütün məxluqatın bir yerə cəm olacağı) toplanış (qiyamət) günü ilə qorxutmağın üçün beləcə sənə ərəbcə Quran vəhy etdik. (Axirətdə insanların) bir qismi (möminlər) Cənnətdə, bir qismi (kafirilər) isə Cəhənnəmdə olacaqdır! (Şura surəsi, ayə 7.)

Bu dediylərimizə əsasən Quranın ərəb dilində olması adidir. Çünki həzrət Peyğəmbər (s) ərəb dilli bir qövmün arasında Peyğəmbərliyə seçildi. Bununda həzrət Peyğəmbərin (s) peyğəmbərliyinin bütün dünya, əsirlər və nəsillər üçün olmasına və kitabının hidayət üçün olmasına heç bir maneəsi yoxdur. Şura surəsində Məkkə əhalisini xitab etməsi təkcə bu cəhətdəndir ki, həzrət Peyğəmbər (s) əvvəl qohumları, yaxınları və öz məntəqəsinin insanlarını hidayət eləməyə məmur oldu.

Quranın ərəb dilində olmasında gərək bu həqiqətə diqqət olunsun ki, dilçilər

belə düşünürlər ki, ərəb dili çox imkanlara malik bir dildir, buna görə də digər dillərə üstünlüyü var. Məsələn ərəb dilində qrammatikada zamanlara görə felin on dörd forması vardır. Bütün isimlərin kişi və qadın cinsi var, şəxs əvəzliyi və sifətlər onlara uyğundur. Lüğətlərin çox olması, sözlərin ayrılması, qrammatikanın genişliyi, üslub gözəlliyi, ərəb dilinin fəhət və bəlağəti bu dili başqa dillərdən ayırır. Fəhət ərəb dili digər dillərin çatdırdığı söz və ifadəni çatdırır bilir amma digər dillər ərəb dilinin söz və ifadəsini çatdırır bilmirlər.

Şübhəsiz ki, Allah-taala öz sonuncu və əbədi kitabına ən yaxşı dili seçəcəkdir. Hər bir iradə uzaqlaşdırmaq üçün onu hər yerdə özünə nisbət verir və onu “Ərəbiyun mubin” adlandırır. İndi isə bu ayələrə qısa bir baxış salaq:

﴿الر تِلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾

Əlif, Lam, Ra! Bunlar açıq-aydın Kitabın (Quranın) ayələridir! Biz onu ərəbcə bir Quran olaraq nazil etdik ki, (mənasını) anlayasınız. (Yusif surəsi, ayə 1-2.)

﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾

Biz onu, anlaya biləsiniz deyər, ərəbcə Quran etdik. (Zuxruf surəsi, ayə 3.)
﴿وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنَّ آتْبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وِيٍّ وَلَا

﴿وَأَقِ﴾

(Ya Rəsulum!) Beləliklə, Biz onu (Quranı) ərəbcə bir hökm olaraq (insanlar arasında onunla hökm etmək üçün) nazil etdik. Əgər sənə (vəhylə) gələn elmdən (Qurandan) sonra (kafirələrin) nəfslərinin istəklərinə (puç arzularına) uysan, səni Allahın əzabından qoruyan və qurtaran olmaz! (Və ya: Sənin Allah tərəfindən nə bir dostun, nə də bir qoruyucun olar!) (Rəd surəsi, ayə 37.)

﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ﴾

Biz (müşriklərin): “(Quranı) ona (Mühəmmədə) bir insan öyrədir!” dediklərini də bilirik . Onların nəzərdə tutduqları adamın dili başqa dildir. Bu (Quranın dili) isə açıq-aşkar (bəlağətli, fəhətli) ərəb dilidir! (Nəhl surəsi, ayə 103.)

﴿بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾

Açıq-aydın ərəb dilində. (Şüəra surəsi, ayə 195.)

Yusif və Zuxruf surələrinin ayələri bunu çatdırır ki Allah-taala Quranın ərəb dilində nazil etdi ki, başa düşülsün. Zuxruf surəsinin ayəsində Allah-taala bu mətləbi dedikdən sonra buyurur:

﴿وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيَّ حَكِيمٌ﴾

Şübhəsiz ki, o, dərğahımızdakı əsl kitabda (ləvhə-məhfuzda) mövcuddur. O, çox ucadır, çox hikmətlidir. (Zuxruf surəsi, ayə 4.)

Əllamə Təbabai (r) yazır: Quranın sözləri ərəbcə olduğu üçün İlahi

mərifətin həqiqətlərini və ayələrin sirlərini qoruyub saxlaya bilmişdir. Əgər ayələrin məna və məfhumu həzrət Peyğəmbərə (s) nazil olsaydı və ləfz və sözlər hədisi-qüdsi kimi, peyğəmbərin özündən olsaydı ayələrin bir sıra sirləri qaranlıq qalar və insanların ağılları dərk etməzdi. (Muhəmməd Hüseyn Təbatəbai, Əlmizan, c. 11, s 75.)

Allah-taala Məryəm surəsində Quranın ərəb dilində olması barədə buyurur:

﴿فَإِنَّمَا يَسْرُنَا بِلسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا﴾

(Ey Muhəmməd!) Biz (Quranı) sənin dilinlə asan etdik ki, onunla ancaq Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərə (Cənnətlə) müjdə verəsən və inadkar bir camaatı qorxudasan. (Məryəm surəsi, ayə 97.)

Qeyd olunan ayədə ki, “Asan” sözü Quranın əvvəlki halından xəbər verir. O halında ayələri başa düşmək və tilavət etmək mümkün deyildi və bu haqqda Allah-taala Zuxruf surəsində xəbər verir.

﴿وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيَّ حَكِيمٌ﴾

Şübhəsiz ki, o, dərgahımızdakı əsl kitabda (ləvhə-məhfuzda) mövcuddur. O, çox ucadır, çox hikmətlidir. (Zuxruf surəsi, ayə 4.)

Nəhl surəsində oxuyuruq:

﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجِبِي وَ هَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ﴾

Biz (müşriklərin): (Quranı) ona (Muhəmmədə) bir insan öyrədir! - dediklərini də bilirik. Onların nəzərdə tutduqları adamın dili başqa dildir. Bu (Quranın dili) isə açıq-aşkar (bəlağətli, fəşahətli) ərəb dilidir! (Nəhl surəsi, ayə 103.)

Bir nəzər budur ki, ayədə ki, “Əcəmidən” məqsəd “qeri fəsihdür” Rağib İsfəhani yazır: İcam (اعجام) naməlum mənasınadır. Ərəbdən qeyrilərinə “əcəm” deyilir. Əcəmidən məqsəd ərəblərdən qeyriləridir. Amma “Əcəm” (اعجم) o şəxsə deyilir ki, danışığı naməlum və başa düşülməz olsun və fəsih olmasın. İstər ərəb olsun istərsədə qeyri ərəb. (Rağib İsfəhani, Müfrədatu-əlfazil-quran, əcəm sözü).

İndi necə təsəvvür etmək olar ki, fəsih dili olmayan bir şəxs fəsih ərəb dilində olan Quranı Peyğəmbərə (s) öyrətsin?

Digər bir nəzər budur ki, “Əcəmdən” məqsəd qeri ərəbdür ki, həzrət Peyğəmbəri (s) təlimləndirdiyini deyirdilər. Bəziləri bu ehtimalı Fussilət surəsinin 44-cü ayəsində də ehtiml veriblər.

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَبِي وَعَرَبِيٌّ...﴾

Əgər Biz onu özgə bir dildə olan Quran etsəydik (Məkkə müşrikləri): “Məgər onun ayələri (bizim üçün) müfəssəl izah olunmalı deyildimi?! Bu nədir? (Quran) özgə dildə, (Peyğəmbər isə) ərəbmidir?!” deyirdilər.

Bu qeyd etdiyimiz ayədən başa dülür ki, o zamanın ərəbləri əgər kitab başqa bir dildə nazil olsaydı heç vaxt qəbul etməzdilər.

Ərəb dilinin fəsaḥət və bəlaḡəti, ərəb dilinin genişliyi və uslub gözəlliyi, Peyğəmbərin ərəblərin içindən seçilməsinə diqqət etdikdə, əgər Quran qeyri ərəb dilində nazil olsaydı çoxlu suallar yaranardı. Çünki onun ərəb olması təbii və adidir.

Nəticə

Müfəssirlər və Quran alimlərinin nəzərləri Quranın adlarının sayında müxtəlifdir. Ancaq Qurani-Kərimin dörd adı Quranda zikr olunmuşdur. Onlar Quran, Kitab, Zikr və Furqan adlarıdır. Quranın vəsfinə gəldikdə isə Quranda, Quran üçün çoxlu vəsf zikr olunmuşdur. Biz onlardan iyirmi doqquzunu burada qeyd etdik. Adların və vəsflərin arısında fərq qoymamaq bir tərəfdən, digər tərəfdən adları seçməkdə metodların fərqli olması nəzərlərin müxtəlif olması ilə yekunlaşıb. Quran sözü əslində “qərəə” (قرأ) kökündən olub “tilavət” oxumaq mənasını daşıyır. Bu nəzəri təsdiqləyən dəlil ilk dəfə peyğəmbərə nazil olan vəhydə iqərə (أقرأ) sözüdür ki, şübhəsiz “oxu” mənasını daşıyır. Quran sözü də ilk dəfə Müzzəmmil surəsinin dördüncü ayəsində nazil olmuşdur. Bu ayədə göstəriş belədir. Ey libasına bürünən! Gecəni – az bir hissəsi istisna olmaqla – qalxıb namaz qıl! (Gecənin) yarısına qədər, yaxud bir qədər ondan az; Və ya bir qədər ondan çox! (Sənin gecəni oyaq qalıb namaz qılmağın onun üçdə bir hissəsindən az, üçdə ikisindən çox olmasın!) Həm də (gecə ibadət etdiyin zaman) aramla Quran oxu! Bu surənin axırncı ayəsində göstəriş verir, Qurandan sizə müyəssər olanı oxuyun. Şübhəsiz ki, hər iki Quran sözündən ayədə məqsəd oxumaqdır. Belə nəticə alırıq ki, Quran sözü əslində “qərəə” (قرأ) kökündən olub “tilavət” oxumaq mənasını daşıyır.

Quranın ərəb dilində olmasına gəldikdə isə ərəb dili çox imkanlara malik bir dildir, buna görə də digər dillərə üstünlüyü var. Məsələn ərəb dilində qrammatikada zamanlara görə felin on dörd forması vardır. Bütün isimlərin kişi və qadın cinsi var, Lüğətlərin çox olması, sözlərin ayrılması, qrammatikanın genişliyi, üslub gözəlliyi, ərəb dilinin fəsaḥət və bəlaḡəti bu dili başqa dillərdən ayırır. Fəsih ərəb dili digər dillərin çatdırdığı söz və ifadəni çatdırı bilir amma digər dillər ərəb dilinin söz və ifadəsini çatdırı bilmirlər.

Ədəbiyyat siyahisi

Qurani-kərim.

Bəhrani Haşim ibn Süleyman, Əl-Bürhan fi təfsiril Quran, Bunyade Besət, Tehran, 1416 h.q.)

Nişapuri, Hüseyin ibn Əli Xüzai, Təfsiru Əbil-futufi Razi (Rəvzətul-cinan və ruhul-cənan fi təfsiril-quran), təshih: Muhəmməd Cəfər Yahəqi və Muhəmməd Məhdi Nasih, Bunyade pejuheşhaye astane qudse rəzəvi (ə) Məşhəd, 1372 h. ş.

Təbatəbai, seyyid Muhəmməd Hüseyn, Əl-mizan fi təfsiril-Quran, Darul kutubil islamiyyə, Tehran, beşinci çap, 1372 h. ş.

Təbərsi, Əbulfəzl ibn Həsən, Məcməul-bəyan fi təfsiril-quran, Darul-mərifət, Beyrut, birinci çap, 1986 m.

Tusi, Muhəmməd ibn Həsən, Əl-Tibtan fi təfsiril Quran, Daru ehyaul turasil ərəbi, Beyrut, birinci çap.

İsfəhani, Rağib, Müfrədatu əlfazil-Quran, təhqiq: Səfvan Ədnan Davudi, Darul-qələm, Dəməşq, birinci çap, 1996 m.

Əbdurrəhman Suyuti, Cəlaləddin, Əl-itqan fi-ulumil-quran, Darul-kutubil-elmiiyyə, Beyrut, birinci çap, 1987 m.

Ərusi Huveyzi, Əbd Əli ibn Cümə, Təfsiru Nurus-səqələyin, İsmailiyan, Qum, 1415 h. q.

Əlməktəbul-elamil-islami, Uloomul-quran indəl-mufəssirin, Qum, birinci çap, 1376 h.ş.

Əsgəri, Mürtəza, Əl-Quranul-kərim və rəvayatul-mədrəsətəyn, Məcməul elmiyyil İslami, Tehran, 1374 h.ş.

Mərifət, Muhəmməd Hadi, Təlxisut-təmhid, Muəssiseyi fərhangiyə Təmhid, beşinci çap, 1383 h.ş.

Mərifət, Muhəmməd Hadi, Əl-təmhid fi ulumil-Quran, Qum, Dəftərə intişarate-islami.

Məclisi, Muhəmməd Baqir, Biharul-ənvar, muəssisətul-vəfa, Beyrut, ikinci çap, 1983 m.

Məkarim Şirazi, Nasir, Təfsure Numune, Darul-kutubul-İslamiyyə, Tehran, birinci çap, 1374 h.ş.

Hüseyni Cəlali, Muhəmmədrza, Tədvinus-sunnətiş-şərifə, Bustane kitab, Qum, ikinci çap, 1376 h.ş.

Zərqani, Muhəmməd Əbduləzim, Mənahilul-irfan, fi-ulumil Quran, Darul kutubil islamiyyə, Beyrut, 1988 m.

Zərkeşi, Muhəmməd ibn Bahadır Əbdullah, Əl-burhan fi-ulumil Quran, təhqiq: Əbdurrəhman Mərəşi, Həmdi Zəhəbi, və İbrahim Əbdullah Kordi, Beyrut, Darul-mərifət, 1990 m.

Ramyar, Muhəmməd, Tarixə-quran, Tehran, Sepehr, 1362 h.ş.

Kuleyni, Muhəmməd ibn Yəqub, Usulu-kafi, Darul-kutubil islamiyyə, Tehran, üçüncü çap, 1388 h. q.